

Türkçede Bağlılaşık Yapılar*

Metin Balpınar

ORCID ID: 0000-0003-0998-2963

*Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri
ve Edebiyatları Bölümü Burdur/TÜRKİYE*

mbalpinar@mehmetakif.edu.tr

(Gönderilme tarihi 25 Mart 2020; kabul edilme tarihi 18 Haziran 2020)

ÖZ: Bu çalışmada, Türkçedeki bağlişik yapıların sözdizimsel türetimi Üretici Dilbilgisi Kuramı çerçevesinde ilk kez incelenecektir. Çalışmada genel olarak şu hususlar vurgulanacaktır: (i) basit bağlişik yapılarda *ne*-öbeğini içeren bağlişik yan tümce, ilişkilendirildiği bağlişik ana tümce içindeki işaret sözcüğüne yapısal olarak mümkün olan en yerel düzende bağlanmalıdır, (ii) basit bağlişik yapıların üretimi için biri taban-üretimli diğeri taşıma içeren iki farklı yaklaşım mümkündür, (iii) basit bağlişik yapıların üretilme biçimi şartsız yapılardan farklıdır, (iv) çoklu bağlişik yapılarda bağlişik yan tümcenin ana tümceye bağlanabileceği en yerel konum işaret sözcüklerini barındıran en küçük çekim öbeğine eklentilemez ve (v) Türkçedeki çoklu bağlişik tümceler taşıma içermeyen çekim öbeği eklentilemesi yapısıyla üretilmektedir.

Anahtar sözcükler: Türkçe, bağlişik yapılar, yerellik, taşıma

The Correlative Constructions in Turkish

ABSTRACT: In this paper, syntactic derivation of the correlative constructions in modern Turkish is examined within the framework of the Generative Grammar for the first time. The following points are emphasized in the study: (i) for simple correlative constructions, a subordinating correlative clause containing a *wh*-phrase must be merged to the demonstrative in the matrix clause as local as possible in a structural manner, (ii) there are two plausible syntactic accounts for generating Turkish simple correlative constructions, i.e. the first is based on *base-generated* approach and the second is based on *movement* approach, (iii) the derivation of simple correlative constructions is different from the one in unconditionals, (iv) regarding multiple correlative

* Bu çalışmanın değerlendirilmesine öneri ve yorumlarıyla katkı sağlayan *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*'nin değerli hakemlerine ve alan editörlerine gönülden teşekkür ederim.

constructions, the most local position for a subordinate clausal material which should be merged to the matrix is the minimal IP containing demonstrative pronouns, and (v) the multiple correlative constructions in Turkish can be generated using the non-movement IP adjunction strategy.

Keywords: Turkish, correlative constructions, locality, movement

1 Giriş

Bağlılaşık yapılar (correlative constructions), Bulgarca, Hintçe, Lehçe, Macarca ve Tibetçe gibi pek çok dilde kullanılmaktadır (Lipták, 2009). *İlgilendirme* (relativization), *yerellik* (locality), *yeniden yapılandırma* (re-construction) ve *ne-niceleme* (wh-quantification) gibi pek çok dilsel görüngüyle ilişkili olması, bağlılaşık yapıları günümüz dilbilim araştırmalarının dikkat çeken konularından biri haline getirmiştir. Bağlılaşık yapılarını anlamsal ve sözdizimsel açıdan inceleyen çalışmalarda bu yapı genellikle şu şekilde tanımlanmaktadır:

- (1) *A correlative construction is any structure containing:*
- *an adjunct CP containing a (wh- or relative) operator*
 - *a pronoun or demonstrative phrase, occupying an argument position and 'associated with' the aforementioned adjunct CP.* (Cable, 2009, s.198)

Bu tanıma göre, bir bağlılaşık yapı, (i) (*ne-* ya da *ilgi işleyici* (operator) içeren bir eklenti *Tümleç Öbeği* (TÖ) ve (ii) *Üye* konumunda (kısaca Ü-konumunda) bulunan ve söz konusu *ekleni* (adjunct) TÖ'yle ilişkilendirilmiş bir adıl ya da işaret sözcüğü öbeğini içeren herhangi bir yapıdır. Bu yapının betimsel gösterimi (2-a)'da ve bir örneği de (2-b)'de verilmiştir.

- (2) a. [_{TÖ} ...*ne/ilgi işleyici*...] [_{Ana tümce} ...*adıl/İs*1...]
- b. [_{TÖ} Khyodrang gis mi *su* thug na] (Tibetçe)
- sen ÖZE adam *kim* buluşmak eğer
- nga de thug gi yin.
- ben o buluşmak ŞİMZ YRD
- 'Hangi adamla buluşacaksan onunla buluşacağım.'
- (Cable, 2009, s. 198)¹

Aşağıdaki Türkçe tümce de, (2-b)'deki Tibetçe tümceye benzer sözdizimsel özellikler taşımaktadır.

¹ Bu makaledeki İngilizce metin ve açıklamaların (gloss) tümü yazar tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

(3) [Yan tümce Ayşe'nin çikolatasını *kim* yediyse][Ana tümce *o*, Ayşe'ye pasta alacak].

Örnek (3)'de, *kim* soru adılımlı içeren niteleyici yan tümce, ana tümcenin sol tarafında bulunmaktadır. Ayrıca, yan tümce -sA biçimbirimini içermekte olup, bu tümceyle ana tümcenin Ü-konumundaki *o* sözcüğü arasında eşdizinsel (co-indexational) bir ilişki bulunmaktadır.² Bütün bu özelliklere ek olarak, bağlantılı yapıların etraflıca incelendiği Hint-İran ve Slav dilleri için rapor edilen *belirli* (definite) ve *evrensel* (universal) *okuma* özelliğini Türkçedeki yapıların da taşıdığını söylemek mümkündür.³ Örneğin (3)'deki yan tümce ve ana tümce arasındaki mantıksal ilişkiye bir göz atalım.

(3') [[Tüm *x* için; *x* bir kişi], [[*x* Ayşe'nin çikolatasını yediyse][*x* Ayşe'ye pasta alacak]]]

(3)'deki mantık ilişkisinden de anlaşılabilir gibi, (3)'deki tümce bir çeşit evrensel okumaya müsaade etmektedir. Yani, (3)'de anlatılmak istenen şudur: Tüm *x* kişileriyle ilgili olarak, eğer *x*'in gösterdiği kişi Ayşe'nin çikolatasını yiyen grubun üyesiyse, *x*'in gösterdiği kişi Ayşe'ye pasta alacak grubun üyesidir. Böyle bir okumaya karşın, örnek (3)'deki tümce, şartların edimsel olarak zorlandığı bir bağlam içinde (örneğin, konuşucunun Ayşe'nin çikolatasını kimin yediğini bilmediği bir durumda) belirli okumaya da müsaade edebilmektedir.⁴

Yukarıda bahsedilen Türkçe tümce yapısı hakkında son yıllarda yapılmış olan bazı çalışmalar, bu tür yapıların da tıpkı diğer bağlantılı dillerdeki örnekleri gibi kurallı bağlantılı yapılar olarak analiz edilmesi gerekliliğine vurgu yapmaktadır (Kornfilt, 1997; Iatridou, 2013; Balpınar, 2019). Kornfilt (1997), bu tür yapıları, bağlantılı kuruluşlar içinde ele alınabilecek bir tür *ilgi tümcecigi* (relative clause) olarak nitelendirmektedir. Ancak, ilgi tümceciklerinden farklı olarak, bu tür yapıların koşul biçimbirimini barındırdığını ve *baş* (head) ile niteleme tümcesi içindeki *ne*-sözcüğü arasında semantik bir ilişkinin bulunduğunu ifade etmektedir. Iatridou (2013), örnek (3)'dekine benzer

² Benzer tümce yapısına Azerbaycan, Kazak, Özbek ve Uygur Türkçelerinde de rastlanmaktadır. Örnekler için Nishioka (2006, s. 81, 91, 102, 118)'ya başvurulabilir. Nishioka (2006) bu tür tümceleri, bağlantılı yapılar olarak değil, işaret sözcüklerinin farklı bir çeşit kullanımı olarak değerlendirmekte ve bu tümceleri içerdikleri işaret sözcüğünün anlamsal yükü açısından ele almaktadır. Benzer bir yaklaşım Balpınar (2006)'da da görülmektedir.

³ Bağlılık yapılarındaki belirli ve evrensel okuma özellikleri hakkında, Srivastav (1991), Dayal (1995), Bhatt (2003), Brasoveanu (2008) ve Cable (2009)'a bakınız.

⁴ Von Stechow (2000), *başsız ilgi tümceciklerinde* (free relative clause) -*ever* biçimbiriminin işlevi üzerinde yaptığı anlambilimsel çalışmada, konuşucunun başsız ilgi tümcesinin *düzanlamını* (denotation) bilmediği durumda *belirli okumanın* ortaya çıktığını rapor etmektedir. Ayrıntılar için von Stechow (2000)'e bakınız.

tümcelerinin bir çeşit *başsız ilgi tümcecii* (headless / free relative clause) ya da *koşul tümcecii* olmadığını, -sA biçimbiriminin de aslında bir *bağlılaşık belirtici* (correlative marker) olduğunu ve (2-a)'da özetlenen yapıların da bağlılaşık yapılar olduğunu fikrini ileri sürmektedir. Balpınar (2019), Türkçe bağlılaşık yapılarda, yan tümcedeki *ne*-sözcüğüyle ilişkilendirilen ana tümce içindeki kurucunun aslında, *artgönderge* (anaphor) olarak işlev gören *işaret sözcüğü* *o*'dan dilbilgiselleşme yoluyla evrilmiş özel bir *işaret sözcüğü* biçimi olduğuna dikkat çekmektedir.⁵ Ayrıca Balpınar (2019), bağlılaşık yapılarda (*bu* ve *şu* *işaret sözcüklerinin değil de*) neden sadece *o* *işaret sözcüğü*nün geçerli olduğunu sorusuna, Balpınar (2011)'de sözdizimsel ve anlambilimsel açıdan tanımlanmış olan *açık tümce* (open sentence) kavramıyla açıklık getirmektedir.⁶

Demirok (2017a), Türkçedeki bağlılaşık yapıları anlambilimsel açıdan ele aldığı çalışmasında, Kornfilt (1997), Iatridou (2013) ve Balpınar (2019)'daki yaklaşımlardan farklı olarak, örnek (3)'dekine benzer yan tümcelerin aslında *koşul* (conditional) yan tümceleri olarak analiz edilmesi gerekliliğine vurgu yapmaktadır.⁷ Demirok (2017a), Hintçedeki bağlılaşık yan tümcelerin aksine Türkçedeki tümcelerin *ilgilendirme* özelliği taşımadığına *işaret* etmekte, bu yapıların aslında *koşul bildiren öncül* gibi işlev gören bir *önerme kümesi* (a set of proposition) olarak analiz edilmesi gerektiği görüşünü ileri sürmektedir.

Kornfilt (1997), Iatridou (2013) ve Balpınar (2019)'un çalışmalarında, Türkçe bağlılaşık yapılara ilişkin bazı sözdizimsel ve anlambilimsel özelliklere ışık tutulmuş olsa da, söz konusu bağlılaşık kuruluşlara ait yüzey yapı konfigürasyonlarının sözdizimsel olarak nasıl türetildiği konusu üzerinde durulmamıştır. Ayrıca, söz konusu yapıların *koşul yapıları* olduğunu ileri süren çalışmalarda (Göksel ve Kerslake, 2005; Demirok, 2017a) ise, bağlılaşık yan tümceyle *işaret sözcüğü* arasındaki sözdizimsel ilişkiler göz önünde bulundurulmadan, analizlerde *yemel olmayan* (non-local) yaklaşımların benimsendiği görülmektedir. Bu bağlamda, çalışmamızda, Türkçe bağlılaşık yapılardaki *yan tümce* ve *işaret sözcüğü öbeği* arasındaki *sözdizimsel* ilişki Üretici Dilbilgisi Kuramı çerçevesinde ilk kez incelenecek ve özellikle şu

⁵ Hintçe, Bulgarca ve Lehçe gibi dillerin göze çarpan özelliklerinden bir olan bağlılaşık yapılarda, *ne*/ilgi işleyiciyle ilişkilendirilen ana tümce içindeki kurucu da bir *işaret sözcüğü*dür. Bu bize, Türkçede yukarıda belirttiğimiz yapıların aslında bağlılaşık yapılar olabileceğine ilişkin ilave bir kanıt sunmaktadır.

⁶ Biçim-sözdizimsel açıdan açık tümce, bazı nedenlerle (örneğin, taşıma gibi) sözdizimsel kurucularından birini ya da bir kısmını kaybetmiş olan tümce olarak tanımlanabilir. Anlamsal açıdan ise, açık tümceyi, *doğruluk değeri* (truth value) anlamsal yapısından çıkarılmayan tümce olarak tanımlamak mümkündür. Ayrıntılar ve örnekler için Balpınar (2011, s. 87-88)'a bakınız.

⁷ Göksel ve Kerslake (2005), bağlılaşık yapıları, kapsadıkları şart alanının bir sınırı olmaması nedeniyle *evrensel şart tümcecikleri* (universal conditional clauses) olarak nitelemektedir.

sorulara cevap aranacaktır: (i) Türkçedeki bağlılışık yüzey yapıları nasıl türetilmektedir? (ii) Bağlılışık yapıların en çok incelendiği Hint-İran dillerindeki konfigürasyonlarla Türkçedekiler örtüşmekte midir? (iii) Türkçedeki bağlılışık yapılar *yerellik etkileri* (locality effects) göstermekte midir?

Çalışmada ilk olarak, bağlılışık yapılar hakkındaki temel yaklaşımlar gözden geçirilecek ve yan tümcenin *tümleç* (complementizer phrase) statüsünde bir öbek olarak ele alınması gerekliliğine vurgu yapılacaktır. Ardından, *ne*-öbeğini içeren bağlılışık yan tümcenin işaret sözcüğünü içeren ana tümceye yapısal anlamda mümkün olan en *yerel* (local) düzende bağlanması gerektiği hususu ele alınacak, bağlılışık yapıların üretimsel açıdan *şartsız* (unconditional) yapılardan farklı oldukları vurgulanacaktır. Ayrıca, Hintçede olduğu gibi, Türkçedeki *basit bağlılışık yapılar* (simple correlative constructions) için de biri *taban-üretimli* (base-generated) diğeri *taşıma* (movement) yaklaşımlı iki farklı yapının mümkün olduğu hususu üzerinde durulacaktır. Çalışmanın devamında, Türkçedeki *çoklu bağlılışık yapıları* (multiple correlative construction) ve bunların türetimi konusuna dikkat çekilecektir. Sonuç kısmındaysa araştırmaya ait bulgular özetlenecektir.

2 Bağlılışık Yapı Hakkındaki Yaklaşımlar

Bağlılışık yapılar içindeki *niteleyici yan tümce* ve *işaret sözcüğü* arasındaki ilişkiyi anlambilimsel ve sözdizimsel açıdan inceleyen çalışmalarda, bu kuruluşların üretimini sağlayan iki tip temel yaklaşımın varlığından söz edilmektedir: *Taban-üretimli yaklaşım* ve *taşıma yaklaşımı*. Bu bölümde, bu iki yaklaşım gözden geçirilecek ve bunları birbirinden ayıran temel özellikler üzerinde durulacaktır.

2.1 Taban Üretimli Yaklaşım

Bu yaklaşımda iki temel yapı göze çarpmaktadır: (i) *yerel olmayan Çekim Öbeği* (ÇÖ) *eklentilemesi* (non-local IP adjunction), (ii) *işaret sözcüğü-X Öbeği eklentilemesi* (demonstrative-XP adjunction). Bunlardan ilki, Hintçedeki bağlılışık yapıları inceleyen Srivastav (1991) ve Dayal (1996) tarafından öne sürülmüştür. (i)'e ait öbek yapısı (4)'de gösterilmiştir.

(4) Yerel olmayan ÇÖ eklentilemesi:

[ÇÖ [Bağlılışık TÖ...ne/ilgi işleyici₁...]₁ [çö...İsXÖ₁...]]⁸

⁸ *Eşgönderim* (coreference), “iki ya da daha çok sayıda birimin tek göndergeyi belirtmesi” (İmer, Kocaman ve Özsoy, 2011, s. 121) olarak tanımlanmaktadır. Örneğin, *Mary₁ loves her₁ husband* ‘Mary kocasını sever’ tümcesinde *Mary* ve *her* eşgönderim belirtir. Bunun gibi eşgönderim ilişkisi gösteren adöbekleri de *eşgönderimlidir* (coreferential). Eşgönderim ilişkisi içinde bulunan adöbekleri, aynı göndergeyi işaret

(4)'deki öbek yapısında, bağlılaşık TÖ'nin bir *eklenti* olarak işaret sözcüğünü içeren Ö'yle *birleştiği* (merge) görölmektedir. Bu yapıda, işaret sözcüğüyle (ya da adilla) bağlılaşık TÖ arasında iki çeşit anlamsal ilişkiden söz edilebilir. Birincisi, ana tümce içindeki işaret sözcüğü, bağlılaşık TÖ'ne artgönderimde bulunmaktadır. İkincisi, bağlılaşık TÖ, Ö ana tümcesi içindeki İSXÖ (işaret sözcüğü X öbeği)'ni bağlayan bir *niceleyici* (quantifier) olarak işlev görürken, işaret sözcüğü de bir *değişken* (variable) olarak işlev görmektedir. Bu iki anlamsal ilişki dışında, (4)'de ileri sürölen yapıdaki bağlılaşık TÖ ve İSXÖ arasında tamamıyla sözdizimsel bir ilişki bulunmamaktadır.

Taban-üretimli yaklaşım içinde değerlendirilecek bir diğer yapı da, Bhatt (2003) tarafından ileri sürölen *işaret sözcüğü-XÖ eklentilemesi* yapısıdır. Bu yapıyı şu şekilde özetlemek mümkündür:

(5) İşaret sözcüğü-XÖ eklentilemesi:

[Ö...[[Bağlılaşık TÖ...ne/ilėi iřleyici₁...]]₁ İSXÖ₁...]]

(5)'deki yapıya göre, bağlılaşık TÖ, İSXÖ yansıması içinde anlamsal olarak ilişkilendirildiği işaret sözcüğüne doğrudan eklentilenir. (4)'deki yapıdan farklı olarak bu yapıda, (i) bağlılaşık TÖ, daima, ilişkilendirildiği işaret sözcüğüyle aynı Ö i konumunda bulunmakta, (ii) bağlılaşık TÖ ve İSXÖ arasında tam bir sözdizimsel ilişki bulunmaktadır; yani, bağlılaşık TÖ söz konusu işaret sözcüğü öbeğiyle bir *kurucu* (constituent) oluşturmaktadır.

ettikleri için, doğal olarak *simetrik* bir ilişkiye sahiptir. Yani, *Mary₁ loves her₁ husband* 'Mary kocasını sever' tümcesinde, *Mary* ve *her* arasında şöyle bir ilişki vardır: '*Mary, her* ile eşgönderimli' ise aynı zamanda '*her, Mary ile eşgönderimli*'dir. Diğer taraftan, bağlılaşık yapılarda, *ne*-sözcüğünü içeren öbek ile işaret sözcüğünü içeren öbek arasında buna benzer simetrik bir ilişkinin varlığında söz etmek pek mümkün görünmemektedir; zira bu yapılarda, (3)'deki mantıksal yapıdan da anlaşılabilceği gibi, işaret sözcüğünü içeren öbeğin anlamsal değeri *ne*-sözcüğünü içeren öbeğe bağlı olarak belirlenmektedir. Başka bir deyişle, *ne*-sözcüğünü içeren öbek bir niceleyici *öncöl* (antecedent) ve işaret sözcüğünü içeren öbek de bir *değişken* (variable) gibi işlev görmektedir ve bu iki öğe arasında daima tek yönlü (ya da antisimetrik) bir ilişki bulunmaktadır. Bununla birlikte, bu iki öğe arasında bir *eşdizinlenme* (coindexation) olduğunu göz önünde bulundurulduğunda (bkz. konfigürasyon 4), söz konusu tek yönlü (ya da antisimetrik) ilişkinin bir sorun oluşturduğu söylenebilir. Çünkü aynı *dizin* (index) değerine sahip olduğunda, bu iki öğe eşgöndermeli ve simetrik ilişkili olmaktadır. Higginbotham (1983), bu soruna antisimetrik bir kavram olan *x'in öncülü* (an antecedent of *x*) kavramıyla çözüm getirmektedir. Örneğin yukarıdaki tümcede, '*Mary, her* adılının öncülü' ise '*her* adılı *Mary*'nin öncülü değildir'. Yani, *her* adılı *Mary*'ye bağlandığında (linking), antisimetrik ilişkiden dolayı, *Mary her* adılına bağlanmayacağından hangi öğenin öncöl olduğu açıkça gösterilebilecektir.

2.2 Taşıma Yaklaşımı

Bu yaklaşım içinde, *taşımaya* ÇÖ eklentilemesi (IP adjunction via movement) yapısı göze çarpmaktadır. Bu yapı, Mahajan (2000) ve Bhatt (2003)'de etraflıca tartışılmaktadır. Yukarıda bahsedilen işaret sözcüğü-XÖ eklentilemesi yapısına benzer biçimde, bu yapıda da, bağlaşıklık TÖ ilk önce anlamsal olarak ilişkilendirildiği İsxÖ'ne bir *ekleni* (adjunct) olarak birleşir. Ancak, ardından, bağlaşıklık TÖ içinde bulunduğu ÇÖ yansıması dışına çıkarak ÇÖ ana tümcesine eklenir. Bu durum aşağıdaki öbek yapısında gösterilmiştir.

(6) Taşımayla ÇÖ eklentilemesi:

[ÇÖ [Bağlaşıklık TÖ...ne/ilgi işleyici₁...]₁ [çö...[[[*t*₁] İsxÖ₁]...]]

Başka bir deyişle, bu yapıda, bağlaşıklık TÖ işaret sözcüğüne eklenerek üretilir ve bu öbek (en azından Hintçe için) isteğe bağlı olarak öne çekilebilir. Bu yapıyla ilgili, bağlaşıklık TÖ'nün *t* (trace) ile gösterilen *İzi* ana tümce ÇÖ'nin içinde olduğundan, bölüm 1'de belirttiğimiz *değişken bağlama* (variable binding) ilişkisini kurmak mümkün olmaktadır.

3 Yan Tümcenin Ulamsal Durumu

Iatridou (2013), Türkçedeki başsız ilgi tümceciği yapılarını incelediği çalışmasında, örnek (3)'deki gibi bir yapıda yan tümcenin bir *Belirteç Öbeği* (DP) değil *tümcecik* (clause) ya da ÇÖ (IP) olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca, söz konusu çalışmasında Iatridou, bağlaşıklık kuruluşlara ait yan tümcenin öbek statüsünü tartışmamakla birlikte bu tümcenin bir TÖ (CP) olabileceği ihtimalini de göz önünde bulundurmaktadır. Bu bölümde, bir bağlaşıklık kuruluşu içindeki niteleyici yan tümcenin TÖ olarak analiz edilmesi gerektiği hususu üzerinde durulacaktır.

Üretici Dilbilgisi kuramına göre, İngilizce, İtalyanca ve Rusça gibi *açık ne-taşımaya* (overt *wh*-movement) olan dillerde soru özelliği taşıyan sözcük *niteleyici yükseltme* (quantifier raising) işlemine tabidir. Örneğin, (7-a)'daki tümcenin anlamsal gösterimi olan (7-c), (7-b)'deki yüzey yapıdan elde edilebilir (bkz. Chomsky, 1975).

- (7) a. Who did you give my book to?
‘Benim kitabımı kime verdin?’
b. [Who₁ [did you give my book to t₁]]?
c. [[who x; x a person] [you gave my book to x]]

(7)’deki *who* (kim) soru sözcüğü tümcedeki eylemin dolaylı nesnesi olarak algılanmasına karşın, tümcenin başında, yani *Ü'-konumunda* (TÖ’nin *gösterici/belirleyici* [specifier] konumunda) sesletilmektedir. Bu durum bize, İngilizcede *ne*-taşımının açık olarak gerçekleştiğini göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında, Türkçede *ne* sorusunun oluşturulması esnasında açık bir *ne*-öbeği taşınması olmadığı ve bu nedenle de (7-a)’daki Türkçe çeviri tümcesi veya örnek (3)’deki bağlaşıklık yapının yan tümcesi için bir *Ü'*-konumu tasavvur etmenin gerekli olmadığı düşünülebilir. Ancak, Huang (1982), açık *ne*-öbeği taşınması görülmeyen (*ne*-yerinde) dillerde de (örn. Çince, Japonca gibi) *ne*-taşımının mümkün olduğunu ve bunun *Mantıksal Bileşen* (Logical Form) düzeyinde gerçekleştiğini rapor etmektedir. Huang, Çincedeki mantıksal ilişkileri irdelediği çalışmasında, Çince niceleyici tümcelerin de tıpkı İngilizcedekiler gibi niceleyici yükseltmeye tabi olduğunu ve *ne*-sorularının da niceleyici olduğunu göstermektedir. *Ne*-yerinde dillerden biri olan Türkçede de, *MB*-taşımının (LF-movement) mümkün olduğu bazı çalışmalarda rapor edilmektedir (bkz. Akar, 1990; Özsoy, 1996). Bu noktada cevaplanması gereken soru, *ne*-sorularında görülen *MB*-taşımının Türkçe bağlaşıklık yan tümceler için de geçerli olup olmadığı hususudur. Bunun için aşağıdaki örneğe bir göz atalım.

- (8) Ali [Oya’nın *ne* getireceğini] düşündüyse, Oya onu getirdi.

Örnek (8)’deki *ne*-sözcüğü, içeyerleşik *Oyanın ne getireceği* tümcesi içinde bulunmasına karşın, anlam bakımından yarattığı *etki alanı* (scope) tüm bağlaşıklık yan tümceyi kapsamaktadır. Bu bize, *ne*-öbeğinin bulunduğu konumdan yan tümce başına taşındığını göstermektedir. (8)’deki yan tümce için, (7-b)’dekine benzer açık taşıma içeren bir yüzey yapı tasavvur edilemeyeceğinden, söz konusu taşıma işleminin *Mantıksal Bileşen* düzeyinde örtülü olarak gerçekleştiği söylemek mümkündür. Eğer bu tespitimiz doğruysa, Türkçe bağlaşıklık kuruluşlarda *işleyici taşıma* için tümce içinde bir *Ü'*-konumuna ihtiyaç olduğunu söylememiz mümkündür. Başka bir deyişle, Türkçe bağlaşıklık yapılarıdaki yan tümceler de, bu yapıların görüldüğü diğer başka dillerde olduğu gibi *Ü'*-konumu barındıran bir Tümleç Öbeği (TÖ) olmalıdır. Çünkü bu tip tümceler, işleyiciler (*bütün, her, bazı* gibi niceleyiciler ya da *kim* gibi soru anlamı taşıyan sözcükler) için nihai varış noktası olarak işlev görebilecek *gösterici* bir konuma (tümleç öbeğinin gösterici konumuna) ihtiyaç duymaktadır.

4 Bağlılaşık Yapılar ve Yerellik

İngilizce, Almanca gibi pek çok dilin başsız ilgi tümceciklerinde *durum eşleme etkileri* (case matching effects) gözlemlendiği rapor edilmektedir (bkz. Van Riemsdijk, 2000).

- (9) I will go to_{YÖN} [wherever you go to_{YÖN}]
‘[Nereye gideceksen] oraya gideceğim.’

(9)’da, hem ana tümce eyleminin hem de köşeli parantez içindeki yan tümcenin eyleminin kendi nesnesine *yönelme durumu* (dative case) yüklediği görülmektedir. Buna benzer bir eşleme ilişkisi Türkçe bağlılaşık yapılarda da gözlenmektedir. Aşağıdaki örnekleri inceleyelim.

- (10) [Yarışı kim_{YAL} kazanırsa] o_{YAL} prensesle evlenecek. (Iatridou, 2013, s.142)
(11) [Kim_{BEL} tavsiye ettiysen] onu_{BEL} işe aldım.
(12) [Nereye_{YÖN} gideceksen] oraya_{YÖN} gideceğim.

(10)-(12)’deki örneklerde görüldüğü üzere, parantez içindeki yan tümcelere ait eylemlerin kendi adöbeklerine yükledikleri durum ekleri, ana tümcelerin içindeki durum ekleriyle eşleşmektedir. Bununla birlikte, her zaman, *ne*-sözcüğüyle işaret sözcüğü arasında durum eşleme etkileri gözlemlendiğini söylemek pek mümkün görünmemektedir.

- (13) [Kim_{BEL} seversem] ona_{YÖN} güvenirim.

Örnek (13)’de, yan tümcedeki eylemin *kim* sözcüğüne *belirtme durum* (accusative case) eki yüklediği, ana tümcedeki eylemin ise işaret sözcüğü *o*’ya yönelme durum eki yüklediği görülmektedir. Bu durum bize, Türkçenin, bağlılaşık kuruluşlarda eşleme etkileri gözlenmeyen bir dil olduğunu göstermektedir (ayrıca bkz. Kornfilt, 2005).

Türkçe basit bağlılaşık yapılarda durum eşleme etkileri görülmemesine karşın, bu yapılarda, *ne*-öbeğini içeren bağlılaşık TÖ ile işaret sözcüğünü içeren öbek arasındaki *yerellik* (locality) ilişkisinin varlığı dikkat çekicidir. Aşağıdaki örneği inceleyelim.

- (14) Pazardan [AÖ [AÖ [Bağlılaşık TÖ Ayşe’nin neye ihtiyacı varsa]₁ o₁] ve
[AÖ [Bağlılaşık TÖ Ali ne istiyorsa]₂ o₂]] satın alındı.

(14)’deki tümcede, eşbağlayıcı olan *ve*’nin, iki [AÖ [Bağlılaşık TÖ...]] *o*] yapısını bir araya getirerek bir *kurucu* oluşturduğu görmek mümkündür. Ayrıca, [AÖ [Bağlılaşık TÖ...]] *o*] yapılarının her birinin de bir kurucu oluşturduğunu, Ross (1967, 1986)’nin *Eşbağlı Yapı Kısıtlamasıyla* (Coordinate Structure Constraint)

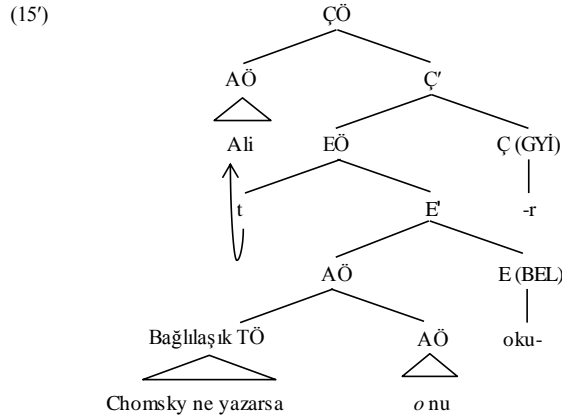
açıklamak mümkündür. Buna göre, bir *bağlak* (örn. 14'deki bir [_{AÖ} [_{Bağlılaşık TÖ} ...] *o*] yapısı) veya eşbağımlı yapının bir kısmı (örn. [_{AÖ} [_{Bağlılaşık TÖ} ...] *o*] yapısı içindeki bağlılaşık TÖ) eşbağımlı yapı dışına taşınamaz. Aşağıdaki tümcenin dilbilgisi dışı olması bu savımızı destekler niteliktedir.

(14') *? [_{Bağlılaşık TÖ} Ayşe'nin neye ihtiyacı varsa]₁ [_{ÇÖ} pazardan [_{AÖ} [_{AÖ} *t*₁ *o*₁] ve [_{AÖ} [_{Bağlılaşık TÖ} Ali ne istiyorsa]₂ *o*₂]] satın alındı].

Örnek (14')'de, tümcenin dilbilgisi dışı olması, [_{AÖ} [_{Bağlılaşık TÖ} Ayşe'nin neye ihtiyacı varsa] *o*] yapısı içindeki TÖ'nin tümce başına taşınmasının doğal bir sonucudur.

Eğer yukarıdaki tespitlerimiz doğruysa, (15)'deki gibi bir tümcenin, (15)'de gösterilen bağlılaşık yapıya sahip olması beklenir.

(15) Ali Chomsky ne yazarsa onu okur.

(15)'deki şekilde, bağlılaşık TÖ (*Chomsky ne yazarsa*) bir *ekleni* (adjunct) olarak işaret sözcüğüyle (*o*) birleşir ve bu öbek işaret sözcüğünü de içeren AÖ içi konumunu işgal eder. Yani, örnek (15)'de bağlılaşık TÖ ve onunla ilişkilendirilen işaret adlı tek bir kurucu olarak işlev görmektedir. Bununla birlikte, bu tarz bir yaklaşım, aşağıdaki sözcük düzenine sahip bir tümcenin nasıl türetilceği sorusunu da beraberinde getirmektedir.

(16) Chomsky ne yazarsa Ali onu okur.

Hintçedeki bağlılaşık yapılarda gözlenen yeniden yapılandırma etkileri bize, (16)'daki gibi bir tümcenin, (15)'deki yapıdan taşıma yoluyla elde edilebileceğinin ipuçlarını vermektedir. Aşağıdaki örnekleri inceleyelim.

- (17) a. [Bağlılaşık TÖ...adıl₁...]₂ [NÖ₁ [t₂ İs-XÖ₂]...]]
 b. [jis larke-ko vo₁ pasand kar-ti: hai]₂ (Hintçe)
 İA çocuk-YÖN İs hoşlanmak yapmak-ALIŞ.DİŞ olmak.ŞİMZ
 [har larki:₁ [t₂ [us larke-ko]₂] buddhima:n samajh-ti:
 her kız İs çocuk-YÖN akıllı düşünmek-ALIŞ.DİŞ
 hai]
 olmak.ŞİMZ
 ‘Hangi çocuktan hoşlanıyorsa her bir kız o çocuğun akıllı olduğunu
 düşünür.’ (Bhatt, 2003, s. 515)

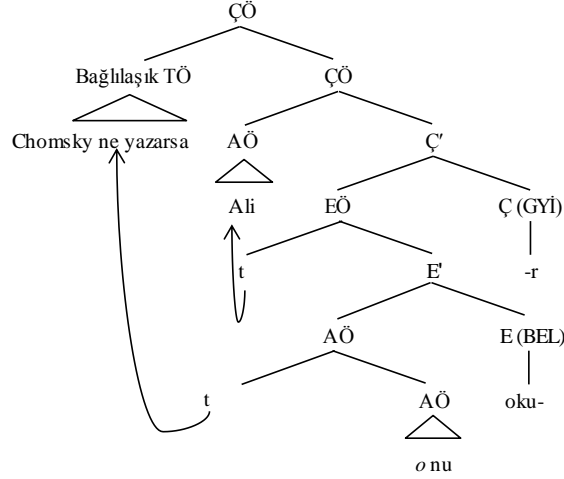
Bhatt (2003)’e göre, (17a-b)’de gösterildiği gibi, işaret sözcüğü öbeğini *k-buyuran* (c-command) bir NÖ, bağlılaşık TÖ içindeki bir adılı bağlayabilmektedir. *Bağlamanın* k-buyurmaya bağlı olarak kurulabileceği düşünüldüğünde, (17-b)’deki tümcenin dilbilgisi dışı olması beklenmelidir. Çünkü NÖ (*har larki:*), tümce başında bağlılaşık TÖ içinde bulunan adılı (*vo*) k-buyurmamaktadır. Buna karşın, (17-b)’deki tümce dilbilgisi dışı değildir. Bhatt (2003), adıl barındıran bağlılaşık TÖ’nin NÖ’ni geçerek tümce başına taşınmasının *güçsüz keşişme* (weak cross-over) ihlaline yol açmamasını, söz konusu adılın (*vo*) Mantıksal Biçimde kendi bağlayıcısının *etki alanı* (scope) içinde olmasına bağlamaktadır. Yani, (17-b)’deki adıl *vo* (*o*), mantıksal yapıda NÖ *har larki: (her bir kız)*’nin k-buyurma alanı içinde düşünülebilir; zira bağlılaşık TÖ’nin *yeniden* yapılandırılması mümkündür. Aynı durum, Türkçedeki bağlılaşık kuruluşlar için de geçerlidir. Aşağıdaki örneğe bir göz atalım.

- (18) [Bağlılaşık TÖ *adılı* ne görse]₂ [çö her bir adam₁ [t₂ onu₂] alır].

Aynı (17b)’deki Hintçe tümcede olduğu gibi, (18)’deki Türkçe tümcede de NÖ (*her bir adam*) işaret sözcüğünü (*o*) k-buyurmakta ve bu öbek aynı zamanda bağlılaşık TÖ içinde özne konumunda bulunan ve sesbilgisel olarak sesletilmeyen bir *adılı* (*pro*) bağlayabilmektedir. Bu durum, *taşımaya ÇÖ eklentilemesi yapısının* Türkçe dilbilgisi tarafından da türetilebileceğini bize göstermektedir.

Eğer, yukarıdaki gözlemimiz doğruysa, (16)’daki tümce, (15)’de tümce başı konumunda bulunan *Ali*’nin ana tümce ÇÖ’nin *gösterici* konumuna taşınmasının bir sonucu değil, bağlılaşık TÖ’nin tümce başına taşınmasının bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Bu durum aşağıdaki şekilde özetlemiştir.

(16')

Sonuç olarak, (15') ve (16')daki tümce kuruluşları bize, Türkçedeki basit bağlilaşık yapıların, kısım 2.1 ve 2.2'de özetlediğimiz *işaret sözcüğü-XÖ eklentilemesi* ve *taşımaya ÇÖ eklentilemesi* yapılarının her ikisiyle de türetilebileceğini göstermektedir.⁹ Buna karşın, taban üretimli yaklaşımlardan olan *yerel olmayan ÇÖ eklentilemesi* yapısının (bkz. kısım 2.1) Türkçedeki varlığından söz etmek pek mümkün görünmemektedir; zira (14')deki *Eşbağımlı Yapı Kısıtlaması* ihlalinin varlığı, Türkçe için böyle bir eklentilemenin mümkün olmadığını bize göstermektedir. Yerel olmayan ÇÖ eklentilemesi yapısında bağlilaşık TÖ sadece bir eklentidir ve bu eklentiyle işaret sözcüğünü içeren öbek (AÖ) arasında tamamıyla yapısal (sözdizimsel) bir ilişki bulunmamaktadır.

Şu ana kadarki tespitlerimiz bize, *ne*-sözcüğünü içeren bağlilaşık yan tümcenin, ana tümce içindeki işaret sözcüğünü barındıran öbeğe yapısal olarak mümkün olan en yerel konumda bağliandığını göstermektedir (örnek 14'deki eşbağımlı yapı testine bakınız). Aşağıdaki örnek (19-b)'nin dilbilgisi dışı olması da bu savımızı destekler niteliktedir.

⁹ Türkçedeki bağlilaşık kuruluşlar için, *işaret sözcüğü-XÖ eklentilemesi* yapısını, *işaret sözcüğü içeren AÖ eklentilemesi* yapısı olarak adlandırmak belki daha doğru bir tabir olacaktır. Örneğin, '*hangi kitabı alırsan o kitabı okurum*' tümcesi içindeki [o kitap] bir *işaret sözcüğü öbeği* olarak nitelendirilemez; çünkü burada söz konusu öbeğin niteliğini belirleyen kurucu bir *ad* olan *kitap* sözcüğüdür ve bu nedenle bu öbek bir AÖ olarak düşünölmelidir.

- (19) a. [Ali'nin annesinin Chomsky ne yazarsa Ali'nin onu okuması gerektiği fikri] bana çok mantıklı geldi.
 b.*[Chomsky ne yazarsa]₁, [Ali'nin annesinin t₁ Ali'nin onu okuması gerektiği fikri] bana çok mantıklı geldi.

Bu örneklere bakıldığında, (19-b)'deki tümcenin (19-a)'daki tümceye göre *kabul edilebilir* (acceptable) bir tümce olmadığı görülebilir. (19-b)'de, tümcenin bağlaşıklık TÖ ile işaret sözcüğünü içeren öbek arasındaki sözdizimsel mesafesi (yerelliği) [Ali'nin annesinin t₁ Ali'nin onu okuması gerektiği fikri] yapısıyla bozulmuş ve bu da (19-b)'deki tümcenin dilbilgisi dışı olarak değerlendirilmesine neden olmuştur.

Son olarak, bu bölümde üzerinde durmak istediğimiz diğer bir husus da, aşağıda bir örneği verilen ve *unconditional* olarak adlandırılan *şartsız* tümce yapılarının üretilme biçiminin yukarıda gördüğümüz bağlaşıklık tümce yapılardan farklı olduğu hususudur.

- (20) Partiye kim gelse eğleniriz. (Demirok, 2017a, s. 160)

(20)'deki tümcede, aynı bağlaşıklık yapılarda görüldüğü gibi, yan tümce *-sA* biçimibirimini içermekte ve *kim* soru adılımlı barındıran bu niteleyici yan tümce de ana tümcenin sol tarafında bulunmaktadır. Bağlaşıklık yapılardan farklı olarak, bu tarz tümceler, yan tümce içindeki *ne*-sözcüğü öbeğiyle ilişkilendirilebilecek *açık* (overt) ya da *örtülü* (covert) bir işaret adılına (ya da işaret sözcüğünü içeren bir öbeğe) ihtiyaç duymamaktadır. Demirok (2017a, s.160), bu iki yapı arasındaki farkla ilgili olarak, ana tümcenin *düzanlamının* (denotation) sabit kalması durumunda (yani, söylemdeki belirli bir göndergeyi belirttiği durumda) *şartsız* okumanın ortaya çıktığını, ana tümcenin anlamının yan tümceye bağlı olarak değiştiğinde ise bağlaşıklık okumanın ortaya çıktığını rapor etmektedir. Peki, sözdizimsel açıdan bakıldığında bu iki yapı arasında bir fark var mıdır? Eğer varsa bu fark nedir? Bu sorulara, *eşbağımlı yapı* testi kullanarak cevap vermeye çalışalım.¹⁰ Aşağıda, eşbağımlı yapılar içinde verilen (21-b)-(23-b)'deki tümcelerin her birini, *kabul edilebilirlik* (acceptability) derecesi açısından (21-a)-(23-a)'daki örnekleriyle kıyaslayalım.

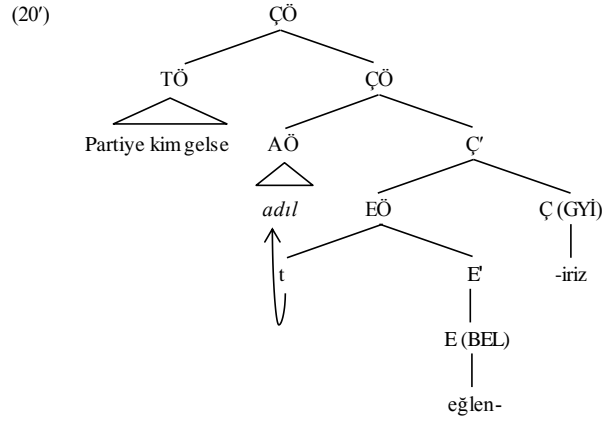
¹⁰ Söz konusu iki yapı arasındaki farkın, eşbağımlı yapı testi kullanılarak analiz edilmesi yönünde somut önerilerde bulunan anonim hakeme gönülden teşekkür ederim.

- (21) a. [[Ali hangi kitabı yazsa (o kitap)] ve [Veli hangi resmi çizse (o resim)]]
çok satar.
b. *?[[Ali₁ hangi kitabı yazsa] ve [Veli₂ hangi resmi çizse]] *adıl*_{1,2}
mutlu olur.
- (22) a. [[En iyi yemeği kim pişirirse (onu)] ve [en güzel pastayı kim yaparsa
(onu)]] işe alacağım.
b. *?[[En iyi yemeği kim pişirirse] ve [en güzel pastayı kim yaparsa]] *adıl*
yeriz.
- (23 (=14)) a. Pazardan [[Ayşe'nin neye ihtiyacı varsa (o)] ve [Ali ne istiyorsa
(o)]] satın alındı.
b. *?Pazardan [[Ayşe'nin₁ neye ihtiyacı varsa] ve [Ali₂ ne istiyorsa]],
*adıl*_{1,2} ablasını arayın.

(21-b)-(23-b)'deki şart tümceleriyle (21-a)-(23-a)'daki bağlılaşık tümceler karşılaştırıldığında, (21-b)-(23-b)'deki tümcelerin (21-a)-(23-a)'dakilere göre kısmen geçersiz tümceler oldukları söylemek mümkündür. Bağlılaşık bir yan tümce, Göksel ve Kerslake (2005) ve Demirok (2017a,b)'de öne sürüldüğü gibi bir *koşul* tümcesiyse, o zaman örnek (21-a)-(23-a)'daki bağlılaşık tümcelerin de, tıpkı (21-b)-(23-b)'deki şartsız yapılar da görüldüğü gibi, kısmen geçersiz (ya da geçersiz) tümceler vermesi beklenir; çünkü Göksel & Kerslake (2005) ve Demirok (2017a,b)'a göre şartsız tümceler koşul-tabanlı (conditional-based) tümcelelerdir. Ancak, (21-a)-(23-a)'da görüldüğü üzere, söz konusu bağlılaşık tümceler kabul edilebilir tümcelelerdir. Bu veri setleri arasındaki ilişki bize, işaret sözcüğü öbeğini barındıran bağlılaşık yapıların birer koşul yapısı olmadığını ve bu yapıların üretilme biçimlerinin şartsız yapılardan farklı olduğunu göstermektedir.¹¹ Daha önce, örnek (14)'de, iki [AÖ [Bağlılaşık TÖ...] o] yapısının bir kurucu olduğunu görmüştük. Benzer biçimde, (21-a)-(23-a)'daki tümcelelerde koyu köşeli parantezle belirtilen kısımların da birer kurucu olduğunu görmek mümkündür. Buna karşın, (21-b)-(23-b)'deki tümcelelerde, iki [Bağlılaşık TÖ...] yapısının bir kurucu gibi davranmadığı açıktır; zira söz konusu tümceler kısmen de olsa dilbilgisi dışı yapılar olarak görünmektedir. Bu gözlemimiz doğruysa, (20) tarzı örneklerin, *işaret sözcüğü-XÖ eklentilemesi* ve *taşımayla ÇÖ eklentilemesi* yapılarının her ikisiyle de üretilmeyeceğini ve bu yapılar için, sadece, ana tümceye *eklentileme* yoluyla üretilen *taban-üretimli*

¹¹ Anonim hakem yorumunda, çalışmada bağlılaşık yapılara dair yukarıda verilen sözdizimsel analiz ile (3') gibi örneklerde ima edilen anlambilimsel analiz arasında herhangi bir bağ kurulmaya çalışılmamış olduğu hususunu belirtilmiştir. Bu çalışmada, Türkteçdeki bağlılaşık yapıların türetimi konusu ele alınırken, bağlılaşık yan tümceyle işaret sözcüğü öbeği arasındaki sözdizimsel ilişkilere dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Çalışmada öne sürülen sözdizimsel yapılarla bunlara ait anlambilimsel yapılar arasındaki ilişki başka bir yazıda ayrıca ele alınacaktır.

(base-generated) bir konfigürasyonun geçerli olduğunu söylememiz mümkündür (ayrıca bkz. konfigürasyon 4). Çünkü bu tarz yapılar, yan tümceyi ana tümceye bağlayabilecek açık ya da örtülü bir işaret adılı (ya da işaret adılımı içeren adöbeği) barındırmamaktadır. Bu analizimizi (20')deki ağaç yapısıyla özetlemek mümkündür.

Yukarıdaki yapıda, [_{TÖ} partiye kim gelse], (16')daki bağılılık TÖ'den farklı olarak, bir taşıma işlemi sonucu ana tümcenin ÇÖ yansıması içine eklenmemiştir. Başka bir deyişle, (20')deki TÖ *taban-üretimlidir*.

Yukarıdaki analizimiz doğruysa, işaret sözcüğünü içeren öbeğin (ya da sadece işaret adılımının) ana tümce içindeki varlığının ya da yokluğunun, bu çalışmada ele aldığımız tümce yapı konfigürasyonlarının belirlenmesinde çok önemli bir role sahip olduğunu söylememiz mümkündür.

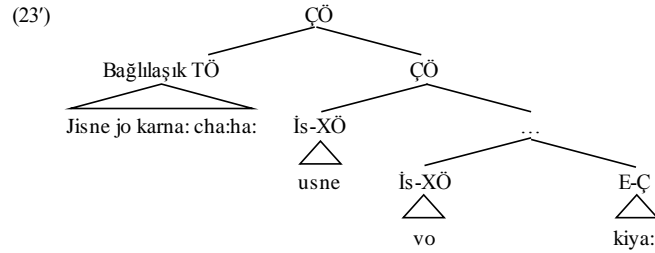
5 Çoklu Bağılılık Yapılar ve Yerel Birleşme Koşulu

Bhatt (2003), şu ana kadar yukarıda incelediğimiz yapılardan farklı olarak, aşağıda (23)'de bir örneği verilen, bir bağılılık tümce ve iki işaret sözcüğü başından oluşmuş yapıları *çoklu bağılılık kuruluşlar* (multiple correlative constructions) olarak tanımlamaktadır.

- (23) [jis-ne₁ jo₂ kar-na: cha:ha-a:]_{1,2} [us-ne₁ vo₂ ki-ya:] (Hintçe)
 İA-ÖZE İA yapmak-UL istemek-BİT İs-ÖZE İs yapmak-BİT
 'Kim neyi yapmak istediye o onu yaptı.' (Bhatt, 2003, s. 486)

Yukarıdaki Hintçe tümcede, bağılılık TÖ içinde bulunan her *ilgi zamiri* (relative pronoun) ana tümce içindeki bir işaret zamiri ile (ve her işaret zamiri, bir ilgi zamiri ile) ilişkilendirilmiştir. Bhatt (2003), bu tip yapıların, ancak bir

bağlılaşık TÖ'nin bir ÇÖ'ne eklentilemesi yoluyla türetilebileceğini; zira bunların (16')'dakine benzer bir taşıma içermediğini ve dolayısıyla *yeniden yapılandırma* etkilerine sahip olmadıklarını rapor etmektedir. Bu haliyle (23)'deki tümce, yan tümcenin (*jisne jo karna: cha:haa*) ana tümceye (*usne vo ki-ya:*) eklentilemesi yoluyla oluşturulmuş *taban-üretimli* bir yapı olarak nitelendirilebilir. Bu durum (23)'daki ağaç yapısında özetlenmiştir.

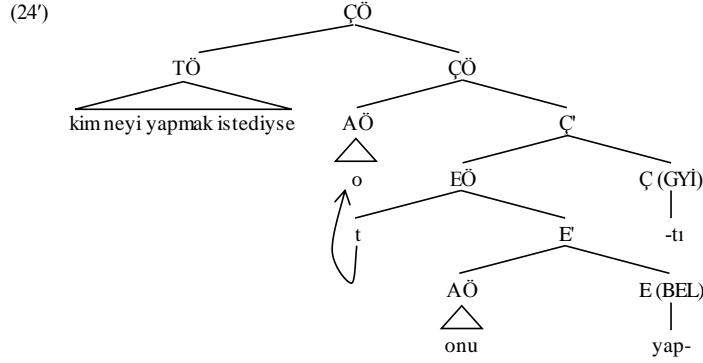

Iatridou (2013), çoklu bağlılaşık tümcelerinin Türkçede de görüldüğüne dikkat çekmektedir. Iatridou (2013), örnek (24-a)'dakine benzer yapıların dilbilgisel oluşunun bazı anadil konuşucuları tarafından kabul edilmediğini rapor etmektedir.

- (24) a. Kim₁ neyi₂ yapmak istediye o₁ onu₂ yaptı. [Iatridou, 2013, s. 148]
 b. [[tüm x, y için; x bir kişi, y bir şey], [[x, y'yi yapmak istediye][x, y'yi yaptı]]]

Bu durumda, çoklu bağlılaşık yapıların Türkçedeki kullanımı hususunda bir *ağz* ayırımından söz etmek yerinde olacaktır. Makalenin yazarının da dahil olduğu görüşe göre, (24-a)'daki gibi bir yapıda, ana tümce içindeki her işaret sözcüğü, yan tümce içindeki bir soru zamirleriyle eşgöndermeli olabilmekte ve (24-b)'deki Mantıksal Biçimde yan tümcedeki soru zamirleri ana tümce içindeki işaret sözcüklerini bağlayabilmektedir. Buna karşın, bazı Türkçe anadil konuşucularına göre ise, söz konusu işaret sözcükleri yan tümce içindeki soru zamirleriyle eşgönderge ilişkisine girememekte ve bu da o'nun bağımlı değişken işlevini yerine getirememesine neden olmaktadır.

Eğer (24-a)'daki tümce Türkçe dilbilgisiyle türetilebilecek bir tümceyse, buna ait konfigürasyonun da, tıpkı (23')'dekine benzer bir şekilde, aşağıdaki gibi bir görünüme sahip olması beklenebilir (bkz. 24'); çünkü Türkçedeki çoklu bağlılaşık yapıların türetimi, (16')'dakine benzer bir bağlılaşık TÖ taşıması içermemektedir. Bu durumu örnek (25)'de görmek mümkündür.

- (25) *[*adılı* [hangi çocuğa]₂ [hangi kitabı]₃ verse], [[her bir kız]₁ [o çocukla]₂ [o kitap]₃ hakkında konuşur].

Örnek (25)'de görüldüğü üzere, ana tümce içindeki NÖ (*her bir kız*), çoklu bağlılışık yan tümcesindeki *adılı* bağlayamamaktadır. Buna karşın, bir önceki bölüm 4 örnek (18)'de, niceleyici (*her bir adam*) yan tümce içindeki *adılı* bağlayabilmekteydi. Bu durum, çoklu bağlılışık yapılarda (16')/(17-a)'dakine benzer bir bağlılışık TÖ taşıması olmadığını ve basit yapılarda gözlemlenen yeniden yapılandırma etkilerinin bu yapılarda bulunmadığını göstermektedir. (24)'deki kuruluşu destekler nitelikteki bir diğer kanıt da eşbağımlı yapılardan gelmektedir. Aşağıdaki örneğe bir göz atalım.

- (26) *Kampta [kim neyi pişirdiyse o onu] ve [kim neyi topladıysa o onu] yedi.

Örnek (26)'daki eşbağımlılık yapısı tümcenin dilbilgisi dışı olarak değerlendirilmesine neden olmaktadır. Bu durum bize, basit bağlılışık tümcelerden farklı olarak (bkz. bölüm 4 örnek 14), çoklu bağlılışık tümcelerin [AÖ [Bağlılışık TÖ...*ne*-öbeği₁...][AÖ İ_{s1}]] konfigürasyonu içinde türetilmediklerini ve bağlılışık TÖ'nin işaret sözcüğünü içeren öbeğe eklenti seçeneğinin yapısal olarak var olmadığını göstermektedir. Aşağıdaki örnek (27-b)'nin dilbilgisi dışı olması da bu savımızı destekler niteliktedir.

- (27) a. [TÖ Kim₁ kimi₂ tavsiye ettiyse] [ÇÖ o₁ onu₂ işten kovdu].
 b. *[TÖ Kim₁ kimi₂ tavsiye ettiyse] [ÇÖ Ali [TÖ [ÇÖ o₁ onu₂ işten kovdu] diye] duydu].

Örnek (27-b)'de görüldüğü üzere, bağlılışık TÖ ile işaret sözcüğü öbekleri barındıran en küçük ÇÖ arasındaki sözdizimsel mesafe [TÖ [ÇÖ o₁ onu₂ işten kovdu] diye] yapısıyla bozulmuş ve bu da (27-b)'deki tümcenin dilbilgisi dışı olarak değerlendirilmesine neden olmuştur.

Yukarıdaki bulgular ışığında, Türkçedeki çoklu bağılışik yapıların, aynı Hintçedeki örnekleri gibi, işaret sözcüğü değişkenini içeren en küçük ÇÖ'ne eklenti yoluyla türetilbileceğini söylememiz mümkündür. Peki, Türkçedeki çoklu bağılışik yapılarda (16')'dakine benzer bir bağılışik TÖ taşıması neden mümkün değildir? Bu sonunun cevabını, Bhatt (2003)'ün *Yerel Birleşme Koşulu* adını verdiği şu koşulla vermemiz mümkündür: “The structure building operation of Merge must apply in as local a manner as possible” (Bhatt, 2003, s. 31). Bu koşula göre, bir bağılışik yapı ilişkilendirildiği ögeyle (yani, işaret sözcünü içeren öbekte) mümkün olan en yerel konumda birleşmelidir. Bhatt (2003), Hintçedeki bağılışik kuruluşları incelediği çalışmasında, basit yapılar için söz konusu en yerel konumun İS-XÖ'ne eklentilenme olduğunu, çoklu yapılarda ise bu konumun işaret sözcüğünü içeren en küçük ÇÖ'ne eklentilenmeyle oluşturulduğunu rapor etmektedir. Türkçe bağılışik yapılara bakıldığında, bağılışik TÖ için en yerel konumun işaret sözcüğünü içeren AÖ'ne eklentilenme olduğunu (bkz. 15' ve 16'), çoklu yapılarda ise söz konusu konumun işaret sözcüğü değişkenini içeren en küçük ÇÖ'ne eklentilenme olduğunu gördük. Bu bulgular, Yerel Birleşme Koşulu'nun Türkçede de işlevsel olduğunu ve bağılışik yapılarla ilgili olarak Hintçe ve Türkçedeki konfigürasyonların örtüşmekte olduğunu bize göstermektedir.¹² Eğer, Yerel Birleşme Koşulu Türkçede işlevselse, şartsız yan tümcelerin de, tıpkı bağılışik yapılarda olduğu gibi, ana tümceye mümkün olan en yerel konumda bağlanması gerektiği düşünülebilir. Ancak, bölüm 4'deki analimiz doğruysa, böyle bir durum şartsız yapılar için söz konusu değildir; yani, şartsız yan tümce ana tümceye sözdizimsel olarak *yerel olmayan* (non-local) bir düzende bağlanmaktadır. Öyleyse, Yerel Birleşme Koşulu bağılışik yapılar için geçerliyen şartsız yapılar için geçersiz midir? Elbette böyle bir durum söz konusu değildir. Bu koşul, bağılışik yapılar için olduğu kadar, şartsız yapılar için de geçerlidir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, yapısal birleşme işleminin *mümkün olan* en yerel düzende gerçekleştirilmesi gerektiğidir. Bölüm 4'de bahsettiğimiz üzere, şartsız yapılar, *birleşme* (merge) işlemini en yerel konumda *mümkün kılacak olan* işaret sözcüğü unsurundan yoksundur. Bu durum, şartsız yan tümcelerin ana tümceye yerel bir düzende bağlanmasına imkan vermemektedir. Başka bir deyişle, şartsız yapılar, Bhatt (2003)'ün *Yerel Birleşme Koşulu*'ndaki *mümkünlük* şartını sağlayamadıkları için yerel olmayan bir düzende ana tümceye bağlanmak zorunda kalmaktadır.

¹² Basit bağılışik yapılar, hem Türkçede hem de Hintçede *yerel olmayan* ÇÖ *eklentilemesi* yapısıyla türetilmemektedir. Ayrıca, her iki dildeki çoklu bağılışik yapılar da *İS-XÖ eklentilemesi* ve *taşımayla* ÇÖ *eklentilemesi* konfigürasyonlarını içermemektedir.

6 Sonuç

Bu çalışmada, Türkçedeki basit ve çoklu bağlişik yapı konusu Üretici Dilbilgisi Kuramı çerçevesinde ilk kez ele alınmıştır. Giriş bölümünde, bağlişik yapı tanımlanmış ve Türkçedeki bağlişik yapılarla ilgili daha önce yapılmış olan çalışmalara yer verilmiştir. Bölüm 2’de, söz konusu yapılar hakkındaki görüşler gözden geçirilmiş ve bu yapıların üretimini sağlayan *taban-üretimli* ve *taşımaya* temelli yaklaşımlar özetlenmiştir. Bölüm 3’de, basit bağlişik yan tümcenin, *ne-taşımaya* nedeniyle Ü'-konumuna ihtiyaç duyan Tümleç statüsünde bir öbek (TÖ) olduğu hususu üzerinde durulmuştur. Bölüm 4’de, (a) basit bağlişik bir yan tümcenin, ana tümceye yapısal anlamda mümkün olan en *yerel* düzende bağlanması gerekliliği vurgulanmış, (b) Türkçe basit bağlişik yapılar için, Hintçedeki örneklerinde görüldüğü gibi, biri taban-üretimi (*İs-XÖ eklentilemesi*) diğeri taşımaya (*taşımaya ÇÖ eklentilemesi*) içeren iki farklı yaklaşımın mümkün olduğu hususu üzerinde durulmuş, (c) basit bağlişik yapıların üretilme biçimlerinin sözdizimsel açıdan koşul-tabanlı şartsız yapılardan farklı olduğu öne sürülmüş ve şartsız tümcelerin konfigürasyonunda *taban-üretimli ÇÖ eklentilemesi* yapısının varlığına dikkat çekilmiştir. Bölüm 5’de Türkçedeki çoklu bağlişik tümceler incelenmiş ve bu tümcelerin, aynı Hintçedeki örnekleri gibi, *taşımaya içermeyen ÇÖ eklentilemesi* yapısıyla üretilebileceği hususu vurgulanmıştır. Ayrıca, çoklu bağlişik bir TÖ’nün ana tümceye bağlanabileceği en yerel konumun *işaret sözcüğünü içeren en küçük çekim öbeğine eklentileme* olduğu gösterilmiştir.

Makale sonuçlarının, benzer yapıların bulunduğu Türk dillerine (örn. Azerbaycan, Kazak, Özbek ve Uygur Türkçelerine) de uyarlanabilir görünmesi ve *tiplendirme* (typology), *doğal dil işleme* (natural language processing), *dil edinimi* (language acquisition) gibi alanlardaki dilbilim çalışmalarına sağlayacağı katkılar açısından dikkate değer olduğu kanısındayız.

Kısaltmalar

ALIŞ-Alışkanlık; BEL-Belirtme Durumu; BİT-Bitmişlik; Ç-Çekim; ÇÖ-Çekim Öbeği; DİŞ-Dişil; E-Eylem; GYİ-Genişletilmiş Yansıma İlkesi; İA-İlgi Adılı; İS-İşaret sözcüğü; İSÖ-İşaret sözcüğü Öbeği; MB-Mantıksal Bileşen; NÖ-Niceleyici Öbeği; ÖZE-Özegeçişli; ŞİMZ-Şimdiki Zaman; t-İz; TÖ-Tümleç Öbeği; UL-Ulaş; Ü-Üye; XÖ-X Öbeği; YAL-Yalın Durum; YRD-Yardımcı sözcük; YÖN-Yönelme Durumu.

Kaynaklar

Akar, D. (1990). *Wh-questions in Turkish* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Boğaziçi University, Istanbul, Turkey.

- Balpınar, M. (2006). *'Bu, şu, o' no imi kinō to Torukogo ni okeru shijishi taikai ni tsuite* [Bu, şu, o'nun anlamsal fonksiyonu ve Türkçe işaret sözcükleri sistemi üzerine] (Yüksek lisans tezi), Reitaku Üniversitesi, Chiba, Japonya.
- Balpınar, M. (2011). Torukogo shijishi no bunmyaku shiji yōhō ni tsuite: Bunshōōkei toshite no *bu, o no yōhō* [Türkçe işaret sözcüklerinin metne bağlı kullanımları üzerine: *bu* ve *o*'nun tümce artgöndergesi olarak kullanımı], *Kyōto Daigaku Gengogaku Kenkyū* [Kyoto Üniversitesi Dilbilim Araştırmaları], 30, 71-105.
- Balpınar, M. (2019). *Demonstratives and Grammaticalization: A Perspective from Modern Turkish*. London and New York: Routledge.
- Bhatt, R. (2003). Locality in Correlatives. *Natural Language and Linguistic Theory*, 21, 485-541.
- Brasoveanu, A. (2008). Uniqueness effects in correlatives. A. Grønn (Yay. haz.), *Proceedings of SuB12* içinde (s. 47-65), Oslo: ILOS.
- Cable, S. (2009). The syntax of the Tibetan correlative. A. Lipták (Yay. haz.), *Correlatives Cross-Linguistically* içinde (s. 195-222), Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Chomsky, N. (1975). *Reflections on language*. New York: Pantheon.
- Dayal, V. (1995). Quantification in correlatives. B. Emmon, J. Eloise, K. Angelika & H. P. Barbara (Yay. haz.), *Quantification in natural languages* içinde (s. 179-205). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Dayal, V. (1996). *Locality in Wh-quantification: Questions and Relative Clauses in Hindi, Studies in Linguistics and Philosophy*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Demirok, Ö. (2017a). A Compositional Semantics for Turkish Correlatives. A. Kaplan vd. (Yay. haz.), *Proceedings of the 34th West Coast Conference on Formal Linguistics* içinde (s. 159-166). Somerville, MA: Cascadilla Proceedings Project.
- Demirok, Ö. (2017b). Free Relatives and Correlatives in Wh-in-situ. A. Lamont ve K. Tetzloff (Yay. haz.), *Proceedings of the Forty-Seventh Annual Meeting of the North East Linguistic Society* içinde (s. 271-284). University of Massachusetts, Amherst: GLSA.
- Göksel, A. ve Kerslake, C. (2005). *Turkish: A comprehensive grammar*. Londra ve New York: Routledge.
- Higginbotham, J. (1983). Logical form, binding, and nominals. *Linguistic Inquiry*, 14, 395-420.
- Huang, C. T. J. (1982). *Logical relations in Chinese and the theory of grammar* (Doktora tezi). Massachusetts Institute of Technology, Massachusetts, USA.
- Iatridou, S. (2013). Looking for free relatives in Turkish (and the unexpected places this leads to). U. Özge (Yay. haz.), *Proceedings of the 8th workshop on Altaic formal linguistics (WAFLL8)* içinde (s. 129-152). Cambridge, MA: MITWPL.
- İmer, K., Kocaman, A. ve Özsoy, A. S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Kornfilt, J. (1997). *Turkish*. London: Routledge.
- Kornfilt, J. (2005). Free relatives as light-headed relatives in Turkish. H. Broekhuis, N. Corver, R. Huybregts, U. Kleinhenz & J. Koster (Yay. haz.), *Organizing Grammar: Linguistic Studies in honor of Henk van Riemsdijk* içinde (s. 340-349). Berlin: Mouton de Gruyter.

- Lipták, A. (2009). *Correlatives cross-linguistically*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Mahajan, A. (2000). Relative asymmetries and Hindi correlatives. A. Alexiadou, A. Meinunger, C. Wilder & P. Law (Yay. haz.), *The Syntax of Relative Clauses, Linguistik Aktuell 32* içinde (s. 201-229), Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Nishioka, I. (2006). *Gendai Churuku Shogo no Shijisi no Kenkyū* [Günümüz Türk Dillerindeki İşaret Sözcükleri Üzerine Bir Araştırma] (Doktora tezi), Kyūshū Üniversitesi, Fukuoka, Japonya.
- Özsoy, A. S. (1996). A'-dependencies in Turkish. B. Rona (Yay. haz.), *Current Issues in Turkish Linguistics: Proceedings of the 5th International Conference on Turkish Linguistics* içinde (s. 139-158). Ankara: Hitit.
- Ross, J. R. (1967). *Constraints on variables in syntax* (Doktora tezi). Massachusetts Institute of Technology, Massachusetts, USA.
- Ross, J. R. (1986). *Infinite syntax!*. Norwood, NJ: Ablex.
- Srivastav, V. (1991). The syntax and semantics of correlatives. *Natural Language and Linguistic Theory*, 9, 637-686.
- van Riemsdijk, H. (2000). Free Relatives Inside Out: Transparent Free Relatives as Grafts. B. Rozwadowska (Yay. haz.), *PASE Papers in Language Studies Proceedings of the 8th Annual Conference of the Polish Association for the Study of English* içinde (s. 223-233). University of Wrocław.
- von Stechow, K. (2000). Whatever. B. Jackson ve T. Matthews (Yay. haz.), *Proceedings of the 10th Semantics and Linguistic Theory Conference* içinde (s. 27-39). Ithaca, NY: Cornell University.